

ELS INICIS DEL *GLOSSARIUM MEDIAE LATINITATIS CATALONIAE*

PER

JOAN BASTARDAS

Universitat de Barcelona

Amigues i amics.

Els darrers anys del decenni 1950-1960, Dolors Condom i jo mateix vam intervenir en un programa de gran importància per la seva magnitud. He dit que vam intervenir perquè no hi érem sols; formàvem part d'un equip. No hi érem sols, però n'érem peces importants. Aquest programa era, és, el *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae*.

Quan em va ser suggerit que expliqués ací la història del *Glossarium*, vaig acollir la idea de bon grat per les raons que després diré. En realitat la història del *Glossarium* ja l'he explicada, no fa pas gaire, en el *Prefaci* de l'obra, redactat i lliurat juntament amb el darrer fascicle del primer volum. D'aquest *Prefaci* n'estic content perquè em sembla que vaig aconseguir d'explicar la veritat —goso dir tota la veritat— sense provocar protestes. Ara no deixa de ser la història oficial, per dir-ho així. Les raons per les quals vaig acceptar de parlar del *Glossarium* de nou, especialment dels seus inicis, són diverses. En primer lloc el fet mateix que la història hagi estat ja explicada em permetrà de resumir unes coses, deixar de parlar d'altres i, en canvi, podré dir coses que en un prefaci no semblaven escaients de referir; ara i ací puc parlar, si no amb més llibertat, que mai no m'ha mancat, sí d'una manera més distesa. Hi ha encara una altra raó: Dolors Condom seu ara al meu costat i puc demanar-li alguns aclariments i també que des d'ara intervingui quan li sembli bé. No se m'escapa tanmateix que serà ben difícil que res d'això es reflecteixi en les actes d'aquestes *Jornades*. Les altres raons ja les anireu descobrir.

La història del *Glossarium* comença el 1952-1953, quan un grup d'ajudants de la càtedra de Marià Bassols de Climent emprengué el despulla-

ment de textos medievals llatins, literaris i no literaris, la major part d'ells de procedència catalana. Còpies de les fitxes que es feien a Barcelona eren tramesses a Madrid, a un "Comité para el estudio del latín medieval", gairebé un fantasma; en últim terme, les fitxes eren destinades a fornir material per al *Novum Glossarium*, que el professor Franz Blatt preparava sota els auspicis de la "Union Académique Internationale", amb seu a Brussel·les.

La tasca va adquirir una certa embranzida en el cursos següents; hi treballaren en aquesta fase d'una manera molt assídua Eulàlia Rodon, Dolors Condom (que s'havien llicenciat el juny de 1951), Rosa Quevedo (1952) i Maria Cinta Català (1953). Esporàdicament hi treballaren altres universitaris. L'equip molt ben compenetrat era presidit pel Dr. Bassols molt interessat a promoure els estudis sobre el llatí tardà i medieval, bé que els seus afanys anaven cap a la sintaxi més aviat que cap al lèxic. En el despullament de textos jo no hi intervenia; em limitava a ensinistrar els menys experimentats, a resoldre alguns problemes i a ajudar a establir i unificar criteris quan calia.

En el *Prefaci* mencionat explico les circumstàncies que ens animaren, o més aviat ens obligaren, a publicar el nostre material. La publicació d'un glossari que recollís les innovacions lexicals i semàntiques documentades en fonts catalanes de l'any 800 a 1100 fou decidida durant el curs 1956-1957, quan l'Escola de Filologia de Barcelona del CSIC pogué disposar de locals adequats.

Començava una segona fase. Calia intensificar la recollida del material i sobretot establir una sèrie de criteris respecte a la selecció dels mots, la utilització de les fonts, els límits cronològics, la disposició dels articles, les referències etimològiques, la incorporació de notes, etc. Dolors Condom conserva una fotografia d'una reunió de treball, presidida pel Dr. Bassols, en què es prengueren alguns acords sobre aquestes qüestions. Llavors el paper de les quatre "noies" fou decisiu. Jo no sé de qui va sortir la idea de fer un diccionari amb notes o qui va veure com era de necessari de donar contextos d'extensió generosa. No tinc tampoc interès a saber-ho, perquè allò que llavors importava era l'equip. Ara, les dues decisions tingueren una importància cabdal i donaren al *Glossarium* una especial fisonomia, les característiques pròpies. Dir que el terme *alobetono*, que surt en un document del 1088 fa referència a una peça de vestit és relativament fàcil; fer una conjectura raonable sobre el seu origen requereix temps i paciència, entre altres coses. Em sembla que les notes són la clau de la gran acollida que ha tingut el *Glossarium*. En una cosa ens equivocàrem: hauria estat millor arribar fins ja entrat el segle XII, fins vers 1131 (mort de Ramon Berenguer III).

En els nous locals de l'Escola de Filologia ens posarem a treballar intensament encara que era una barbaritat començar a redactar un diccionari quan el treball de despullar els textos disponibles no s'havia del tot acabat, però era del tot necessari aprofitar circumstàncies favorables. Val a dir que, com que contínuament es van publicant documents, el treball de recollida de materials no es pot donar mai per acabat. Sembla que els nostres arxius són un mar sense fons.

Escollírem uns quants articles i formàrem un espècimen, que reproduït per mitjà d'una primitiva multicopista d'alcohol, fou sotmés a la crítica d'un bon nombre d'investigadors. Tinc ací, sobre la taula, la carta que Marià Bassols escrigué a R. Menéndez Pidal el 9 de maig de 1959 demanant-li que vulgui examinar la mostra que li envia; demà passat farà trenta-tres anys. També tinc l'exemplar de l'espècimen que va ésser enviat a Sebastià Mariner i retornat amb tot d'anotacions marginals a llapis, anotacions sàvies, prudents i útils.

L'espècimen que enviàvem contenia un mot gramatical, la preposició *apud*, d'on procedeix el català *amb* (med. *ab*) substituït de *cum*; dos mots d'origen àrab, un d'ells referent al parament de la casa, *almuzalia* 'catifa', i l'altre al cultiu de la terra, *almunia*; hi figurava un terme jurídic del segle VIII relatiu a la repoblació de les terres que havien estat abandonades: *aprisio*. El món feudal hi era representat a través de tres termes: *absoluimentum*, *adaperire*, i *affidare*; hi havia encara el nom d'una eina del camp, l'*agullada* (escrit *agulgada*).

La tria ara em sembla força ben feta tenint en compte que solament disposàvem d'articles començats per la lletra *a*-. Respecte als articles d'aquest espècimen, els publicats en el primer fascicle són sensiblement millors pel que fa, no solament al disseny, com diríem avui, sinó també al contingut.

L'interès del *Glossarium* és primordialment lingüístic i filològic. Un punt lingüísticament molt interessant és veure allò que sobre l'origen del lèxic català ens pot dir la documentació reunida en el *Glossarium*. En el primer fascicle hi sortia el nom de color *amarellus*, que pertany al llatí hispànic i no té descendència catalana. Algú (diria que era Menéndez Pidal) va comentar aquest mot en el sentit que donava suport a la teoria segons la qual les discrepàncies entre el lèxic hispànic i el català, més acostat al gal·loromànic, haurien sorgit arran de la incorporació del territori català a l'Imperi Carolingi, cosa que hauria provocat una ruptura important en la suposada uniformitat anterior. Tanmateix són ben poques les paraules pròpies del llatí hispànic

que puguin ésser registrades en els nostres documents i que no tinguin continuació en català: hi ha un altre nom de color: *mauricellus*, que ha donat el castellà *morcillo*, i el substantiu femení *mossa* documentat solament a través del nom de dona *Bonamocia* (*Bonamossa*), no rar al comtat de Barcelona en el segle X. Tot el que trobem en els documents del segle IX és coherent amb el català; pràcticament no hi ha res que faci pensar en l'existència d'un estrat anterior més afí a allò que anomenen hispanoromànic. Si hagués existit, el lèxic i sobretot la toponímia dels documents del segle IX ho haurien acusat.

Quan es parla de l'interès lingüístic del *Glossarium* i de les seves fonts m'agrada citar una frase que surt en un pergami original de Vic de l'any 889 que diu:

cauallo uno ualente solidos .xxx. colore saxo cum stelo albo in
fronte et alio cauallo colore mauricello ualentem solidos .xx.

Hi ha en una sola frase tot de coses interessants: l'adjectiu *saxo*, que és germà de l'adjectiu occità antic *sais*, *saisa* 'gris' i potser emparentat amb el substantiu català *xeixa* 'pa candial'; el mot *stelo* (del llat. *stella*) presenta la simplificació de la geminada precedida de vocal llarga, tret característic del llatí vulgar gal·loromànic, i és masculí, cosa que solament es dona en català i en sard. Ja hem fet al·lusió de l'adjectiu *mauricellus*. Deia que l'interès del *Glossarium* és primordialment lingüístic, i ho és no solament pel que fa al llatí medieval sinó també, com acabem de veure, per a la història del lèxic català. Però és també una obra important per als estudis de caràcter històric i arqueològic, perquè a través dels articles veiem com es reflecteixen molts aspectes de la vida dels segles IX al XII: la cultura material, l'estructura social, el feudalisme, els costums jurídics, la repoblació, el cultiu de la terra, la vida monàstica, la guerra, la ciutat, la cultura literària i moltes altres coses.

Ramon d'Abadal des d'un principi se'n va adonar i ens encoratjava i anotava coses; altres historiadors a poc a poc van descobrint l'interès extralingüístic que té el *Glossarium*.

Pel que fa als aspectes més estrictament filològics, el parany que més temiem era el dels mots fantasmes, producte de errors de còpia o de transcripció. Ací el més bon cavaller cau del cavall. Però un acaba adquirint un sentit per a descobrir-los i automàticament llegeix *iunega* (cat. *jònega*) allà on l'imprès diu *vinega*. Ara no ens costa gaire veure que, per exemple, en lloc de *ego Leo mallau* isto mandatario predicto ponat fisci (com apareix en l'edició que féu Baluze d'un judici del 850 transcrit en l'anomenat Cartoral de Carlemany de la Catedral de Girona) cal llegir i entendre *ego Leo mallavi*

istum mandatarium predicti pontificis; la cosa va sortir fa solament uns dies preparant l'article *fiscus*.

El llatí dels nostres és sovint bàrbar i a estones difícil d'entendre, però en tots els moments sempre hi ha algú que sap expressar-se d'una manera senzilla i elegant. Heus ací com l'escrivent de la publicació del testament de Guillem, senyor del castell de Mediona i levita de la Seu de Vic, descriu la tràgica mort del testador (1034):

Haec autem omnia ordinata postea uixit plus quam biennium, et celebrante eo placito cum domno Bernardo Sendredo et aliis plurimis amicis suis in cacumine montis ante kastrum Cheralt superuenerunt sarraceni in confinio Argenzola deuastantes et captiuantes cristianos, et ille cum ceteris persecutus est eos audacter cum iamdictis amicis usque quo peruenerunt in insidiis barbaricis, ubi grauiter uulneratus atque capite truncatus, pro diuini amore tali morte peremptus, migravit ab hoc seculo, antequam de hac re permutasset uoluntatem, in mense isto preterito septembrio.

El narrador sap transmetre'ns sense parlar-ne el dolor i ràbia dels amics que l'acompanyaren. No hi ha ni senyor ni vassalls; hi ha solament amics.

Tornem ara a la història dels primers temps del *Glossarium*. Poc després de la publicació del primer fascicle (*a - aragalius*) l'any 1961, i enllestida pràcticament la redacció de la lletra *a-*, l'equip inicial es va desfer perquè Eulàlia Rodon, Dolors Condom i Maria Cinta Català s'hagueren d'incorporar a les càtedres d'institut que havien obtingut, però cap d'elles s'ha sentit mai aliena a l'empresa.

Certament el *Glossarium* ha anat perfeccionant-se i cada fascicle ha estat superior a l'anterior. Els nous equips han treballat amb eficàcia i il·lusió. Tanmateix tot allò que ha fet que el *Glossarium* fos considerat com una cosa cabdal ja hi era en el primer fascicle.

A propòsit del prestigi del *Glossarium* vull ara fer pública una carta del professor Dag Norberg, la màxima autoritat encara en llatí tardà i medieval, escrita quan era rector de la Universitat d'Estocolm. I ho faig perquè no em sembla bo que coses com aquestes, escrites amb amor i sinceritat, vagin a raure, en el millor dels casos, a un calaix d'una biblioteca pública, ben catalogades i ben oblidades; però hi ha encara un altre motiu: sento que tinc un deure envers el *Glossarium* i, consegüentment, envers els seus col·labora-

JOAN BASTARDAS

dors, del primer al darrer, perquè em sembla que no he sabut promocionar-lo, ni tan sols fer-ne massa cas. Que tots els que han col·laborat o col·laboren en aquesta obra sàpiguen ara que han treballat en una obra important.

Tarja de cartolina impresa de *Stockholms Universitet / Rektor*.
Stockholm, le 28 décembre 1971

Monsieur et cher Collègue,
Je viens de recevoir le sixième fascicule du *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae* et je veux vous exprimer ma profonde reconnaissance aussi bien que mon admiration de votre travail si exact et de votre érudition si vaste et précieuse. Les lexiques nationaux de la latinité médiévale sont très inégaux, mais le vôtre se trouve sur le premier plan et sera pour toujours un *monumentum* de la science catalane.
Je profite de l'occasion de vous souhaiter une heureuse année 1972.
Votre dévoué,
Dag Norberg

En una altra carta, del 10 d'agost de 1974, diu que fa vots *les plus chaleureux pour l'avenir de votre travail et de celui de vos collaborateurs*. Com és natural i just no oblida els col·laboradors, perquè sap que el GMLC és un treball d'equip.

Dolors Condom ha fet moltes coses importants en la seva vida; una de les coses més nobles que es pot fer en aquest món és ensenyar i formar nois i noies. Però ara m'ha tocat a mi d'explicar com va ésser de decisiva la intervenció de Dolors Condom quan es posaren els fonaments d'aquest *monumentum* de la ciència catalana. Dolors Condom, moltes gràcies també per això.